

แหล่งข้อมูล

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย

๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

แหล่งข้อมูลที่ ๑

บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย

ปรีดี พนมยงค์

การประชุมเป็นทางการครั้งแรกของคณะราษฎรมีขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๒๗ ที่หอพักแห่งหนึ่ง ณ “RUE DU SOMMERARD” ซึ่งเราเช่าห้องใหญ่ไว้ เฉพาะการประชุมนั้น ผู้ร่วมประชุมมี ๗ คน คือ (๑) ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี นายทหารกองหนุน ซึ่งเคยเป็นผู้บังคับหมวดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ รัชกาลที่ ๖ (๒) ร.ท. แปลก ชิตตะสังคะ สำเร็จวิชาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกสยาม แล้วมาศึกษาที่โรงเรียนนายทหารปืนใหญ่ฝรั่งเศส (๓) ร.ต. ทศนัย มิตรภักดี นายทหารกองหนุนเคยเป็นผู้บังคับหมวดกรมการทหารม้าที่ ๕ นครราชสีมา แล้วมาศึกษาที่โรงเรียนนายทหารม้าฝรั่งเศส (๔) นายตัว ลพานุกรม นักศึกษาวิทยาศาสตร์ในสวีตเซอร์แลนด์ เคยเป็นจ่านายสิบในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑ (๕) หลวงสิริราชไมตรี นามเดิมจรูญ นามสกุลสิงหเสนี ผู้ช่วยสถานทูตสยามประจำกรุงปารีส เคย เป็นนักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และเป็นนายสิบตรีในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ ๑ (๖) นายแนบ พหลโยธิน เนติบัณฑิตอังกฤษ (๗) ข้าพเจ้า

ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ข้าพเจ้าเป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎรจนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสมเป็นหัวหน้าคณะราษฎรในกาลต่อไป

การประชุมดำเนินไปเป็นเวลาประมาณ ๕ วัน ซึ่งได้ตกลงสาระสำคัญดังต่อไปนี้

ก. วัตถุประสงค์ของคณะราษฎร คือ เปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็น ระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มีศัพท์สมัยใหม่ว่า “ปฏิวัติ” หรือ “อภิวัฒน์” เพื่อถ่ายทอดคำฝรั่งเศส อังกฤษ REVOLUTION ดังนั้นเราจึงใช้ศัพท์ธรรมดาว่า “เปลี่ยนการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย...

ข. โดยคำนึงถึงสภาพของสยามที่ถูกแวดล้อมโดยอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งชาติทั้งสองนี้มีข้อตกลงกันถือเอาสยามเป็นประเทศกันชน แต่เขาอาจพร้อมกันยกกำลังทหาร เข้ามายึดครองแล้วแบ่งดินแดนสยาม ไปเป็นเมืองขึ้น หรืออยู่ใต้อำนาจอิทธิพลของประเทศทั้งสอง ดังนั้นเราจึงเห็นว่าวิธีเปลี่ยนการปกครองดังกล่าวจะต้องกระทำโดยวิธี COUP D'ETAT ซึ่งเราเรียกกันด้วยคำไทยธรรมดาว่า การยึดอำนาจโดยฉับพลัน เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีผู้ใดตั้งศัพท์ไทยว่า “รัฐประหาร” เพื่อถ่ายทอดศัพท์ฝรั่งเศสดังกล่าวนี้ ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันการแทรกแซงของมหาอำนาจเพราะเมื่อคณะราษฎรได้อำนาจโดยฉับพลันแล้ว มหาอำนาจก็จะต้องเผชิญต่อสถานการณ์ที่เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า FAIT ACCOMPLI คือพฤติกรรมที่สำเร็จรูปแล้ว

ค. ผู้ที่เข้าร่วมประชุมครั้งแรกเป็นกรรมการกลางของคณะราษฎรไปพลางก่อน กรรมการแต่ละคนเป็นหัวหน้าแต่ละสายที่จะต้องเลือกเป็นผู้ที่ไว้วางใจได้ตามระเบียบพิจารณาตัวบุคคลแล้วนำมาเสนอกรรมการกลางของคณะราษฎรซึ่งจะรับเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรได้โดยมติเป็นเอกฉันท์เท่านั้น...

...เมื่อเสร็จการประชุมก่อตั้งคณะราษฎรแล้ว ข้าพเจ้ากลับสยามในเดือนมีนาคมปีนั้น แล้วเพื่อนที่ยังอยู่ในปารีสเลือกเป็นผู้ที่สมควรชวนร่วมคณะราษฎรต่อไป อีกประมาณ ๒-๓ เดือน เพื่อนที่ยังอยู่ปารีสได้ชวน นายทวี บุญยเกตุ นักศึกษาวิชาเกษตร และนายบรรจง ศรีจรูญ ไทยมุสลิมจากอียิปต์ที่มาเยือนปารีสซึ่งรับภาระจัดตั้งไทยมุสลิมต่อไป อาทิ นายแฉ่ม มุสตาฟา (บุตรหัวหน้าศาสนาอิสลามในไทยที่รู้จักกันในนามว่า “ครูฟา” ต่อมา นายแฉ่มเปลี่ยนนามสกุลว่า “พรหมยงค์” คล้าย ๆ นามสกุลข้าพเจ้า) ต่อมาได้ชวน ร.ต. สินธุ์ กมลนาวิณ ร.น. นักศึกษาวิชาทหารเรือเดนมาร์กที่มาเยือนปารีส ต่อมาพระยาทรงสุรเดชได้มาดูงานในฝรั่งเศส เพื่อนที่ยังอยู่ในปารีสจึงลองทาบถามว่ามีความรู้สึกอย่างไรต่อระบบสมบูรณา ๖ ก็ได้ความว่าไม่พอใจระบบนั้น แต่ยังมีได้ถูกชวนเข้าร่วมในคณะราษฎร ต่อจากนั้นเพื่อนที่ก่อตั้งคณะราษฎรที่ปารีส ก็ทยอยกันกลับสยาม ค่อย ๆ ชวนเพื่อนนักศึกษาที่เคยสังเกตไว้ในกาสนทนากันเพียงคร่ำ ๆ มิได้จำกัดเฉพาะนักศึกษาในฝรั่งเศสเท่านั้น ฉะนั้น ต่อมาในสยามจึงได้ชวน ม.ล. อุดม สนิทวงศ์ นักศึกษาจากสวีเดนแลนด์, ม.ล. กวี เตชาดิวงศ์, นายสพรั่ง เทพหัสดินทร ภู อยุธยา และนายเล้ง ศรีสมวงศ์, นักศึกษาจากอังกฤษ ฯลฯ และเพื่อนทหารบก ทหารเรือ พลเรือนคนอื่น ๆ ในสยาม ในปลาย พ.ศ. ๒๔๗๔ จึงได้ชวนพระยาพลพลพยุหเสนา, พระยาทรงสุรเดช, พระยาฤทธิอัคเนย์ และมอบให้พระยาพล ๖ เป็นหัวหน้าคณะราษฎร

การที่คณะราษฎรเรียกสมาชิกประเภท ที่ ๑ ว่า “ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง” หรือโดยย่อว่า “ผู้ก่อการ” นั้น ก็แสดงอยู่ในตัวแล้วว่าบุคคลประเภทนี้เป็นเพียง “กองหน้า” (Vanguard) ของมวลราษฎรที่มีความต้องการเสรีภาพและความเสมอภาคยิ่งกว่า ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สมาชิกประเภท ที่ ๒ และ ที่ ๓ เป็นกำลังหนุนตามลำดับ แต่พลังมหาศาลที่ช่วยให้คณะราษฎรทำการได้สำเร็จนั้น คือมวลราษฎรที่ให้ความสนับสนุนทั้งทางตรงและทางปริยาย

ผู้ถือทรศนะตามพลังเก่าบางคนกล่าวว่าคณะราษฎรอ้างราษฎร โดยราษฎรไม่รู้เห็นด้วยนั้น ก็เนื่องจากผู้ที่กล่าวหาเช่นนั้นได้กล่าวตามทรศนะและจุดยืนหยัดในชนชั้นวรรณะของเขาที่เขามีประโยชน์หรือนิยมชมชอบอยู่

วิทยาศาสตร์ทางสังคมที่ก้าวหน้าได้จำแนกบุคคลในสังคมออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ (๑) พวกปฏิกริยา (Reactionaries) ซึ่งต้องการเหนี่ยวรั้งระบบสังคมเก่าให้คงอยู่กับที่หรือให้ถอยหลังยิ่งขึ้นไปอีก (๒) บุคคลอื่น ๆ นอกจากเป็นพวกปฏิกริยาเป็น People ซึ่งเราแปลว่า “ราษฎร” พลเมืองสยามส่วนมากซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองสมัยนั้นเรียกตัวเองว่า “ราษฎร เช่น นายอำเภอเกณฑ์พลเมืองทำงานโยธาที่เรียกกันว่าเกณฑ์ราษฎร หรือราษฎรรำฟังกันถึงความทุกข์ยากก็พูดว่า “ราษฎรเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า” คือแสดงถึงลักษณะของพลเมืองส่วนที่ถูกปกครองโดยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์...

...ภายในพลังเก่าแห่งสยาม เคยมีบุคคลส่วนหนึ่งที่ก้าวหน้ากว่าผู้ที่เกาะแน่นอยู่ในความคิดเก่า คือปรากฏว่าเมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีมาแล้วได้มีพระเจ้านั่งงยาเธอ ๓ พระองค์ คือ กรมหมื่นนเรศวร์, พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต (ต่อมาเป็นกรมขุนพิทยลาภ), พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ (ต่อมาเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ) และข้าราชการสยามทูตสยามกรุงลอนดอน อาทิ หลวงวิเศษสาส์ (นาค ภู ป้อมเพชร ต่อมาเป็นพระยาไชยวิชิต สิทธิสาตรา ผู้รักษากรุงเทพฯ), สิบเลพท์เทอแนนท์ สอาด (สกุล “สิงหเสนี ต่อมาเป็นนายพลตรีพระยาประสิทธิ ศัลยการ อัครราชทูตสยามประจำกรุงลอนดอน แล้วได้เป็นพระยาสิงหเสนี สมุหเทศาภิบาล มณฑล

นครราชสีมา) ฯลฯ ได้เคยทำหน้าที่สื่อกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ขอให้ทรงปรับปรุงการปกครองประเทศให้ทันสมัยยิ่งขึ้น...

...เมื่อครั้งข้าพเจ้าเรียนในชั้นมัธยมเบื้องต้นสมัย ๖๐ ปีกว่ามาแล้ว เคยได้ยินและได้อ่านและได้พบคนธรรมดาสามัญที่มีอายุชราแล้ว ๒ คนคือ ก.ส.ร. กุหลาบ ที่ออกนิตยสาร “สยามประเพณี” ที่เคยได้ระบบปกครองสมบูรณ์ๆ จนมีผู้ใส่ความว่าผู้นี้มีจิตฟุ้งซ่าน แต่เมื่อข้าพเจ้าไปพบก็ไม่เห็นว่าท่านฟุ้งซ่าน อีกคนหนึ่งคือ “เทียนวรรณ” ซึ่งมีฉายาว่า “วรรณโก” ท่านผู้นี้มีคติประชาธิปไตยมาก ขณะนั้นท่านหนดชราแล้วประมาณว่าขณะนั้นมีอายุเกือบ ๗๐ ปี ข้าพเจ้าพบที่ตึกแถวใกล้วัดบวรนิเวศน์ ท่านผู้นี้เคยติดคุกเพราะเขียนหนังสือและโฆษณาที่ขัดแย้งระบบสมบูรณ์ๆ ท่านเห็นว่าท่านไม่ผิดกฎหมาย กรณีของท่านจึงเข้าลักษณะมีคำพิพากษาว่า “กฎหมายสู้กฎหมายไม่ได้” ซึ่งแสดงถึงการเล่นพวกของตุลาการสมัยโบราณ...

..ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้มีเสียงเรียกร้องให้เปลี่ยนระบบสมบูรณ์ๆ ใน หนังสือพิมพ์และนิตยสารใหญ่ๆ น้อยๆ มากมาย ได้มีหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษในสยามหลายฉบับที่ แสดงทรรศนะกล้าหาญ หนังสือพิมพ์เหล่านี้คงหาอ่านยากในปัจจุบันนี้ แต่ถ้าผู้สนใจค้นอย่างเอาจริงเอาจังก็อาจหาได้บ้าง ทรรศนะที่แสดงออกในสยามนี้ช่วยให้ชาวสยามบางส่วนตื่นตัวขึ้นทีละน้อย ๆ จนถึงมีผู้คิดใช้กำลังยึดอำนาจรัฐที่มีฉายาว่า “คณะ ร.ศ. ๑๓๐”

ต่อจากนั้นมาก็มีหนังสือพิมพ์หลายฉบับแม้ภายใต้ระบบสมบูรณ์ๆ ได้กล้าหาญเสียงแก่คุกตะรางเขียนข้อความเรียกร้องให้เปลี่ยนระบบสมบูรณ์ๆ บางฉบับถูกปิด บรรณาธิการหลายคนถูกจำคุก แต่ก็มีผู้ออกหนังสือพิมพ์และนิตยสารปลุกย่อยมากมาย

เมื่อข้าพเจ้ากลับประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ภายหลังที่ไปอยู่ในฝรั่งเศสเกือบ ๒ ปีนั้นแล้ว ปรากฏว่าชนรุ่นหนุ่มสมัยนั้นชนิดที่ไม่เคยไปเห็นระบบประชาธิปไตยในต่างประเทศแต่ก็มีความตื่นตัวที่ต้องการเปลี่ยนระบบสมบูรณ์ๆ ทั้งนี้ก็แสดงถึงว่าผู้ที่มิได้มีความเป็นอยู่อย่างระบบศักดินาเกิดจิตสำนึกที่เขาประสบแก่ตนเองถึงความไม่เหมาะสมของระบบนั้นและอิทธิพลที่เขาได้รับจากสื่อมวลชนที่มีลักษณะก้าวหน้าในสมัยนั้นที่เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนระบบศักดินามาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ เพราะเหตุนี้พวกข้าพเจ้าจำนวนน้อยที่กลับมาจากยุโรปจึงไม่มีความลำบากมากนักในการชวนผู้ตื่นตัวในเมืองไทยให้เข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรเพราะเขามีพื้นฐานแห่งความต้องการนั้นอยู่แล้ว การที่ชวนเป็นสมาชิกประเภทที่ ๑ เพียง ๑๐๐ คนเศษ ก็จำนวนนั้นเป็นการเพียงพอที่จะลงมือทำการเป็นกองหน้าของราษฎรและเพื่อรักษาความลับในวงจำกัด แต่เมื่อเราได้ยึดอำนาจรัฐในวันที่ ๒๔ มิถุนาฯ ได้แล้วก็ได้รับความสนับสนุนจากราษฎรจำนวนมหาศาลทั้งที่มาแสดงความยินดีด้วยตนเองที่พระที่นั่งอนันตสมาคมซึ่งเป็นที่ตั้งกองบัญชาการคณะราษฎรและทางจดหมายกับโทรเลข ประจักษ์พยานยังมีอยู่อีกคือคณะได้มอบให้นายทวี บุณยเกตุ เป็นผู้รับสมัครผู้ที่ขอเข้าร่วมในคณะราษฎรที่สวนสราญรมย์ มีผู้ต้องการสมัครมากมายจนถึงกับเรามีใบสมัครเตรียมไว้ไม่พอแจกจึงแย่งกันที่จะได้ใบสมัคร

ดังนั้น เราจึงถือว่าเราเป็น “คณะราษฎร” เพราะเราทำตรงกับความต้องการของราษฎร “People” ไม่ใช่ตามความประสงค์ของ “Reactionaries”

นับตั้งแต่มีเสียงเรียกร้องให้เปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วข้างต้นจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็เป็นเวลาว่างเลยมาหลายสิบปี จึงเป็นธรรมดาที่กฎแห่งวิทยาศาสตร์สังคมซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ความเป็นอนิจจังของสังคม” จะต้องประจักษ์ขึ้น ข้าพเจ้าขอคัดความตอนนั้นมา กล่าวไว้ดังต่อไปนี้

“ตามกฎธรรมชาตินั้น กายาพยพ (ระบบการเมือง) ต้องสมานกับสสาร (ระบบเศรษฐกิจ) ดังนั้น ถ้ากายาพยพของสังคมเปลี่ยนล่าช้ากว่าความเป็นอยู่ ทางชีวปัจจัยของสังคมจนเนิ่นนานเกินสมควรแล้ว ธรรมชาติก็บังคับให้ไปตามวิถีวิวัฒน์ เช่นการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ต้องเป็นไปเช่นนั้นเพราะกายาพยพของสังคมเปลี่ยนแปลงล่าช้าเกินสมควรกว่าการเปลี่ยนแปลงทางชีวปัจจัยของสังคม การเปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของฝรั่งเศสในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งต้องเป็นไปโดยวิถีวิวัฒน์ก็เพราะกายาพยพของศักดินาไม่ยอมเปลี่ยนโดยวิถีวิวัฒน์ ให้สมานกับสภาพความเป็นอยู่ทางชีวปัจจัยที่ก้าวหน้าไปมาก”...

ที่มา : ปรีดี พนมยงค์. (๒๕๑๕). บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : นิติวีซซ์. เข้าถึงเมื่อ ๒๖ กันยายน ๒๕๖๔. เข้าถึงได้จาก <https://pridi.or.th/th/libraries/1587098888>

แหล่งข้อมูลที่ ๒

๒๔๗๕ และ ๑ ปีหลังปฏิวัติ

อ้างศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

งานศึกษาเกี่ยวกับการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้อธิบายถึงสาเหตุปัจจัยของการปฏิวัติครั้งนี้ว่ามี ๒ ประการด้วยกัน คือ สาเหตุทางอุดมการณ์ และปัจจัยทางเศรษฐกิจ ในการอธิบายสาเหตุ ทางอุดมการณ์นั้น งานศึกษาต่างยอมรับว่ามีรากฐานมาจากการปฏิรูปการปกครองของสยามให้มีความทันสมัยแบบตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นสิ่งที่เติบโตควบคู่กับการปฏิรูปการปกครอง คือ จำนวนผู้ที่มีการศึกษาแบบใหม่ และสถาบันข้าราชการแบบตะวันตก ผลสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงข้างต้น ได้ทำให้เกิดความคิดทางการเมืองใหม่ ๆ เข้ามา ไม่ว่าจะเป็นรูปของความต้องการให้ประเทศมีรัฐธรรมนูญ มีรัฐสภา หรือแม้กระทั่งไปไกลถึงความคิดที่จะให้ประเทศปกครองแบบสาธารณรัฐ ทั้งนี้เป็นไปตามแบบอย่างของประเทศที่ “ศิวิไลซ์” แล้ว ดังในกรณีคำกราบบังคมทูลให้มีการปรับปรุงการปกครอง โดยกลุ่มพระราชวงศ์และขุนนางเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๒๗ (ร.ศ. ๑๐๓) และกรณีคณะกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปทั้ง ๒ กรณีที่ไม่สำเร็จนี้ถูกอธิบายว่าเป็นเพียงพวก “ใจเร็วตัวนัวได้” และรับเอาแนวคิดทางตะวันตกมาโดยมิได้ไตร่ตรองว่าเหมาะสมกับประเทศเพียงไร ตรงกันข้ามกับ “ผู้นำทางการเมือง (ร.๕ และ ร.๖) ได้ทรงเลือกรับเอาสิ่งที่เป็นความรู้วิทยาการและเทคนิคแผนใหม่มาใช้กับเมืองไทย การเลือกรับอิทธิพลของตะวันตกนี้เป็นไปในทางปฏิบัตินิยม คือรับเอาสิ่งที่สามารถแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าจะเป็นประโยชน์โดยตรงมากกว่าคตินิยมนามธรรมที่เป็นคุณค่า และยังไม่สามารถเห็นผลที่จะเกิดขึ้นได้ในระยะใกล้” กระนั้นก็ตาม “จาก พ.ศ. ๒๔๒๗-๒๔๗๕ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายนนั้น ความคิดเห็นทางการเมืองที่มีความโน้มเอียงไปในทางวิจารณ์สมบูรณาญาสิทธิราชและเรียกร้องรัฐธรรมนูญรัฐสภามีอยู่ติดต่อกันไม่ขาดสาย ในขณะที่ผู้นำทางการเมืองปรับระบบอย่างเชื่องช้าและขาดตอนไม่ต่อเนื่องกัน” ในที่สุดจึงเกิดการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ อย่างไรก็ตามสาเหตุทางอุดมการณ์ของการปฏิวัติก็ถูกลดทอนให้เป็นเพียงผลของ “กลุ่มนักเรียนนอก” จำนวนน้อยที่รับเอาแนวความคิดและประสบการณ์ในโลกตะวันตกกลับสู่ประเทศ นอกจากนี้ยังเป็นมูลเหตุความไม่พอใจและขัดแย้งกันเป็นการส่วนตัวระหว่างกลุ่มผู้นำคณะราษฎรกับพระราชวงศ์ อันนำมาสู่การผลักดันให้เกิดการปฏิวัติ

สำหรับปัจจัยทางเศรษฐกิจ งานศึกษาต่าง ๆ ดูจะลงรอยกันว่า การเคลื่อนไหวของคณะราษฎร อยู่ในจังหวะที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชกำลังถูกรุกรานทำลายด้วยวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และความล้มเหลวในนโยบายและมาตรการที่จะแก้ไขวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจนี้ของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชก็ได้กลายเป็นปัจจัยเฉพาะหน้าหรือตัวเร่งให้เกิดการยึดอำนาจที่จริงแล้วปัญหาทางเศรษฐกิจ ได้ก่อตัวตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะปัญหาทางการคลังของประเทศ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยในรัชสมัยของพระองค์ และความล้มเหลว ในการผลิตข้าวเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒ เนื่องจากฝนแล้ง

ได้มีผลต่อสถานะเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างยิ่ง เพราะฐานะการคลังของประเทศต้องพึ่งพาอาศัยรายได้จากสินค้าเกษตรกรรม คือ ข้าวเป็นหลักเพียงอย่างเดียว ความล้มเหลวในการผลิตข้าวปีนี้ ทำให้ปีถัดมาประเทศต้องขาดดุลการค้าอย่างรุนแรงถึง ๖๙.๒ ล้านบาท ทั้งที่ก่อนหน้านี้การค้าของประเทศอยู่ในลักษณะเกินดุลเสมอมา ผลโดยรวมก็คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นต้นมา งบประมาณรายรับรายจ่ายประจำปีของรัฐก็อยู่ในสถานะขาดดุลมาตลอด ปลายปี พ.ศ. ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงยอมรับปัญหาการขาดแคลนเงินของรัฐบาลจึงทรงแต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ให้เป็นกรรมการองคมนตรี ตรวจสอบจัดงบประมาณรายรับรายจ่ายของรัฐบาล โดยพยายามดำเนินมาตรการที่จะตัดทอนรายจ่าย ในด้านการบริหาร โดยเฉพาะฝ่ายพลเรือนอย่างเต็มที่ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงคล้อยตามกรรมการ องคมนตรีชุดนี้ที่เห็นว่าราชสำนักควรเปลี่ยนแปลงนโยบายการใช้จ่ายเงินหรือตัดรอนงบประมาณราชสำนักลงบ้าง

การเปลี่ยนรัชกาลเป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีผลให้นโยบายเกี่ยวกับ รายจ่าย ในราชสำนักได้รับการเปลี่ยนแปลง ตลอดทั้งมาตรการต่าง ๆ ที่รัฐบาลนำมาใช้เป็นปัจจัยสำคัญช่วยให้คณะกรรมการองคมนตรีประสบความสำเร็จในการจัดดุลงบประมาณเป็นครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๖๙ อย่างไรก็ตาม แม้ปีนี้รัฐบาลจะประสบความสำเร็จในการดุลงบประมาณรายรับรายจ่าย แต่ปีเดียวกันนี้รัฐบาลก็ต้องได้รับผลกระทบกระเทือนจากความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจจากภายนอก เมื่อภาวะเศรษฐกิจได้ตกต่ำทั่วโลก และรุนแรงยิ่งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ อันทำให้ราคาสินค้าส่งออกของประเทศตกต่ำลงอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ทำให้รัฐบาลต้องมีงบประมาณขาดดุลเพิ่มสูงขึ้น มาตรการตัดทอนรายจ่าย ดุลข้าราชการออก การเพิ่มภาษีและชนิดของภาษี ซึ่งเป็นมาตรการที่เคยใช้แล้วและประสบความสำเร็จนี้ได้ถูกนำมาใช้อีก นอกจากนี้ในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ผลผลิตทางการเกษตรไม่ได้ผลดี ดีบุกซึ่งเคยทำรายได้ให้ประเทศที่สำคัญอย่างหนึ่งก็ราคาตกลง มาตรการที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาทางการคลังของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการตัดทอนยุบหน่วยงานราชการ การดุลข้าราชการออก การประกาศใช้พระราชบัญญัติภาษีเงินเดือน ยังผลให้เกิดปัญหาการว่างงานมากยิ่งขึ้น ผู้ที่ถูกดุลออกได้รับความเดือดร้อนและเป็นทิวพากษ์วิจารณ์กันทั่วไปว่าการปลดข้าราชการนั้นไม่ได้ดำเนินไปอย่างยุติธรรม ผู้ที่ถูกปลดนั้นส่วนมากเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย ทั้งยังถูกกระทบกระเทือน ด้วยภาษีเงินเดือนอีก นอกจากนี้ยังได้จัดเก็บภาษีโรงเรือนและที่ดิน และเพิ่มอัตราภาษีแสตมป์ ทำให้กลุ่มพ่อค้าได้รับความกระทบกระเทือนมากขึ้นในสถานะที่การค้าขายซบเซา การผลิตข้าวที่ไม่ค่อยได้ผลอย่างเต็มที่ทำให้ชาวนาเป็นจำนวนมากฎีกา ร้องทุกข์ ร้องขอให้รัฐบาลลดหย่อนผ่อนผันภาษีอากรและหามาตราการช่วยเหลือชาวนา

ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ นั้น ปัญหาด้านการคลังของรัฐบาลยังถูกซ้ำเติมด้วยปัญหาด้านการเงิน เมื่ออังกฤษประกาศออกจากมาตรฐานทองคำ การตัดสินใจของอังกฤษครั้งนี้มีผลกระทบต่อประเทศมาก เพราะเงินบาทผูกไว้กับเงินปอนด์สเตอร์ลิง แต่การที่รัฐบาลยังคงใช้นโยบายให้เงินบาทอยู่กับ มาตรฐานทองคำต่อไปและไม่ปรับค่าของเงินบาท ผลก็คือทำให้การค้าตกต่ำ สินค้าโดยเฉพาะข้าวมี ราคาสูงไม่สามารถจะแข่งขันในตลาดต่างประเทศได้ แต่ในที่สุดอีก ๗ เดือนต่อมารัฐบาลก็ได้ตัดสินใจ แก้ไขโดยการออกจากมาตรฐานทองคำ หันไปผูกเงินบาทไว้กับเงินปอนด์สเตอร์ลิงอีกครั้ง และ ประกาศให้ลดค่าเงินบาท โดยรวมแล้วเห็นได้ว่า ช่วงสมัยของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและความวุ่นวายทางเศรษฐกิจ รัฐบาลเองก็ได้พยายามหาวิธีแก้ไขอย่างมิได้นิ่งนอนใจ ในสถานะดังกล่าวนี้เป็นครั้งแรก ที่ได้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงในแนวนโยบายการแก้ไขปัญหาในกลุ่มผู้นำ

ของรัฐบาล จนกระทั่งได้ มีการลาออกจากตำแหน่งของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศและเสนาบดีกระทรวงการคลัง เมื่อเดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ และเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ตามลำดับ แต่อีกด้านนี้รัฐบาลก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความล้มเหลวและความไร้ประสิทธิภาพในการเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์เหล่านี้ และถูกมองว่ารัฐบาลมุ่งแต่รักษาผลประโยชน์ของคนชั้นสูงและคนรวย” ในที่สุด ความล้มเหลวและไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาลระบอบเก่าก็ถูกอธิบายเป็นเหตุผลของการยึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองดังใน “ประกาศคณะราษฎร”

ที่มา : อารงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (๒๕๔๓). ๒๔๗๕ และ ๑ ปีหลังปฏิวัติ. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. เข้าถึงเมื่อ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๔. เข้าถึงได้จาก คลังเอกสารสาธารณะ <https://issuu.com/volunteerspirit/docs/tbpj๐๐๒?viewMode=magazine>

แหล่งข้อมูลที่ ๓

ความเห็น ๒ ด้านต่อ ๒๔๗๕ และภูมิหลังทางประวัติศาสตร์สังคม

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ความเห็น ๒ ด้านต่อ ๒๔๗๕

นับแต่นั้นมา ๒๔๗๕ ก็เป็นปี พ.ศ. ที่ขีดแบ่งเส้นแห่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์การเมืองไทยที่สำคัญที่สุดเส้นหนึ่ง ทำลายต่อผู้ที่สนใจให้ศึกษาความเป็นมาของเหตุการณ์นี้ คำถามที่ว่า “ทำไมเกิด ๒๔๗๕ ขึ้น” เป็นคำถามที่ถามขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า มีความพยายามที่จะหาคำตอบกันตลอดมา เป็นคำถามและคำตอบที่ยังวนเวียนอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน แม้ว่าเหตุการณ์นั้นจะผ่านมาแล้วกว่าครึ่งศตวรรษ

ต่อคำถามดังกล่าวที่ว่า “ทำไม” หรืออะไรเป็นสาเหตุของ ๒๔๗๕ ดร. เบนจามิน เอ. บัทสัน นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจในหนังสือ The End of the Absolute Monarchy in Siam ว่ามี ข้อโต้แย้งใหญ่ ๒ ประการ คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจกับปัจจัยทางด้านอุดมการณ์ ปัจจัยไหนจะมีน้ำหนักมากกว่ากันที่ก่อให้เกิด ๒๔๗๕ สำหรับผู้ที่สนับสนุนระบอบใหม่โดยทั่วไปจะย่ำความสำคัญของปัจจัยอุดมการณ์ แต่สำหรับผู้ที่ไม่ตื่นเต็นักต่อเหตุการณ์นั้นก็มองในทางด้านเศรษฐกิจ...

...แน่นอนภายหลังการยึดอำนาจแล้ว ปัญหาความผันผวนทางการเมือง ความขัดแย้งของผู้นำในระบอบเก่ากับระบอบใหม่ ความขัดแย้งในระหว่างผู้นำในระบอบใหม่ด้วยกันเอง ตลอดจนการที่ระบอบประชาธิปไตยมิได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อยสมดังอุดมการณ์ที่วางไว้แต่แรกเริ่ม ทำให้คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หรือคณะราษฎรได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ นานา เป็นทำนอง “ชิงสุกก่อนห่าม” หรือไม่ก็กล่าวว่า “ที่แท้จริงแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหฤทัยโน้มเอียงไปในระบอบประชาธิปไตย พระยาศรีวิสารวาจา ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ องคมนตรี และ ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีได้เล่าให้ฟังว่า ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งปลัดทูตฉลองกระทรวงการต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายเรย์มอนด์ ปี, สตีเวนส์ ชาวอเมริกันที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศร่วมมือกับทำนร่างรัฐธรรมนูญถวาย แต่คณะอภิรัฐมนตรีไม่ทรงเห็นชอบด้วย ด้วยเหตุที่บ้านเมืองยังไม่เจริญเพียงพอ ประกอบกับราษฎรส่วนใหญ่ยังไม่รู้หนังสือ คงจะไม่สามารถปกครองตนเองไปได้ด้วยความราบรื่น เหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ได้เข้าไปในทำนองนั้น” หรือทรงสนะที่ว่า “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเข้าพระทัยดีในแนวความคิดและระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย แต่ไม่ทรงเห็นด้วยที่จะให้เป็นระบอบการปกครองเมืองไทยโดยทันทีทันใด ... หากให้เวลาแก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ท่านนี้แหละจะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เหมาะสมแก่กาลเวลาของไทยได้อย่างดียิ่ง”

อย่างไรก็ตามก็มีผู้ให้ความเห็นแย้งว่า “อาจจะมิใช่ผู้แย้งได้ว่า แล้วทำไมไม่เห็นมีอะไรคืบหน้ามา ทุกวันนี้ ก็พูดไม่ได้เต็มปากว่าประเทศของเรามีประชาธิปไตย คำตอบก็คือประชาธิปไตยไม่ใช่การต่อสู้จากเด็วจบ

เมื่ออำนาจเปลี่ยนมือจากเจ้ามาสู่สามัญชนได้ก็นับว่าเป็นก้าวใหญ่ที่สำคัญ ปัญหาที่อยู่ว่า ในหมู่สามัญชนนั้น ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองก็ยังมีอยู่อย่างหนาแน่น โดยตรรกอันเดียวกัน การต่อสู้ขยายสิทธิทางการเมืองจากขุนนางสู่สามัญชนชั้นล่าง ๆ ลงไปก็เป็นเรื่องจำเป็นและเลี่ยงไม่พ้นเช่นกัน”

พรรณชนะโต้แย้งแบบเดียวกันก็มีอีกเช่น “ข้อสรุปที่อาจกล่าวได้ก็คือว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทยโดยการปฏิวัติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น เป็นผลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้จากปัจจัยสนับสนุนหลายประการที่ได้กลายมาเป็นมูลเหตุของการทำการปฏิวัติในที่สุด อิทธิพลและความกดดันที่เกิดขึ้นจากสภาพการณ์ต่าง ๆ ของประเทศในขณะนั้น เป็นแรงผลักดันที่นำไปสู่ความคิดที่จะต้องหารูปแบบการปกครองใหม่มาใช้แทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความบกพร่องในพระราชอำนาจอันอ่อนแอ ความไม่เข้มแข็งเด็ดขาดของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพระราชวงศ์ชั้นสูง ประกอบกับแนวความคิดทางการเมืองของคนหนุ่มในรุ่นใหม่ที่รับเอาความรู้ทางการปกครองตามแนวนิยมของยุโรปตะวันตก ล้วนเป็นข้อที่ได้ช่วยให้การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยการปฏิวัติในครั้งนั้นมีสถานการณ์ที่สุกงอม พร้อมจะเอื้ออำนวยให้การปฏิวัติเป็นสิ่งที่เป็นไปได้”

จากความเห็นของนักวิชาการที่อาจแบ่งออกอย่างง่าย ๆ เป็น ๒ กลุ่มนี้ จะเห็นได้ว่า ด้านหนึ่งคือ “การชิงสุกก่อนห่าม” หรือไม่น่าที่จะเกิดเหตุการณ์ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งก็คือ “การสุกงอม” และเป็น “ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์” แต่หากเราศึกษาภูมิหลังและบริบททางสังคม (ซึ่งรวมทั้งเศรษฐกิจและการเมือง) ของไทยที่ดำเนินมาก่อนหน้า ๒๔๗๕ จะเห็นว่าการอธิบายเพียงด้านใดด้านหนึ่ง คือ เพียงด้านอุดมการณ์หรือด้านเศรษฐกิจ ก็ไม่อาจจะช่วยให้เราเข้าใจเหตุการณ์ ๒๔๗๕ นั้นได้ ดังนั้นจึงน่าที่จะหันมา ศึกษาภูมิหลังของการเปลี่ยนแปลงหรือการยึดอำนาจครั้งนี้

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์สังคม

ภายหลังการยึดอำนาจ ๒๔ มิถุนายนแล้ว พระยาพหลฯ ได้เชิญผู้นำการ กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ (๒๔๕๔) ไปพบและกล่าวกับขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) ว่า “ถ้าไม่มีคณะคุณ ก็เห็นจะไม่มีคณะผม” และหลวงประดิษฐมนูธรรมก็ได้กล่าวในโอกาสเดียวกันว่า “พวกผมถือว่าการปฏิวัติครั้งนี้เป็นการกระทำต่อเนื่องกันมา” จากการกระทำเมื่อ ร.ศ. ๑๓๐ จากคำพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ มีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์อันสืบเนื่อง มาจากความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของสังคมไทยก่อนหน้านั้น เป็นเวลานาน เป็นภูมิหลังทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม มีปัจจัยหลายอย่างที่นำไปสู่ ๒๔๗๕ ซึ่งอาจกล่าวกว้าง ๆ ได้ว่ามีความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยจาก “สยามเก่า” มาสู่ “สยามใหม่” ระยะเวลาของความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญนี้ เกิดขึ้นประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ หรือตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ ๔ (๒๓๙๔-๒๔๑๑) และรัชกาลที่ ๕ (๒๔๑๑-๒๔๕๓) แห่งราชวงศ์จักรี โดยมีจุดที่เห็นได้อย่างชัดเจนทางการเมืองการปกครอง คือการปฏิรูปการบริหารราชการ ๒๔๓๕ (ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เป็นเวลา ๔๐ ปี) ซึ่งทำให้เกิดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และการรวมอำนาจที่ศูนย์กลางและราชวงศ์ขึ้นอย่างจริงจังในสังคมไทย... การรวมอำนาจทางการเมืองการปกครองไว้ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้ จะเป็นมรดกสืบทอดไปยังรัชกาลที่ ๖ และ ๗ และได้สร้างข้อจำกัดและปัญหาสืบเนื่อง กล่าวคือ สถาบันที่ทรงอำนาจ

อย่างสูงก็ต้องอาศัยองค์บุคคลที่มีความปรีชาสามารถในการเข้ารับตำแหน่งในสถาบันนั้น... ลักษณะของการมีอำนาจสูงสุดแต่ประสบกับเงื่อนไขที่ไม่สามารถจะผลักดันการใช้อำนาจนั้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพทันต่อสถานการณ์ ทำให้มีการตั้งคำถามต่อองค์บุคคลและต่อสถาบันนั้นในที่สุด

นอกเหนือจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครองดังกล่าว ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก็ส่งผลต่อการเกิดของกรณี ๒๔๗๕ กล่าวคือ หลังการลงนามในสนธิสัญญาไม่เสมอภาคบาวริงแล้ว ระบบการค้าต่างประเทศของไทยที่เป็นระบบผูกขาดโดยเจ้าและขุนนางก็กลายเป็นเรื่องของการค้าเสรีพร้อม ๆ กันนี้ก็เกิดเศรษฐกิจที่มุ่งส่งผลผลิตทางการเกษตรเป็นสินค้าออกช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ ๕ จะตรงกับความเจริญเติบโตของระบบการค้าส่งออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยส่วนรวม (export boom) กล่าวคือ ประเทศ เจ้าอาณานิคมได้เข้ามามีบทบาทเป็นตัวกลางในการนำสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคเข้ามาในดินแดนแถบนี้ ในขณะที่เดียวกันก็กระตุ้นให้มีการผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออก ในกรณีของไทยสินค้าออกที่สำคัญคือข้าว ทำให้เกิดการบุกเบิกที่ดินรกร้างว่างเปล่าเป็นจำนวนมากเพื่อทำการเพาะปลูกเพื่อการส่งออก โดยเฉพาะตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการขุดคลองเชื่อมแม่น้ำสายสำคัญหลายสายในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย การขุดคลองเพื่อเปิดที่ดินและเพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมลำเลียงสินค้านี้ จะเห็นได้ชัดทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยรัชกาลที่ ๔ และในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็หันมาดำเนินการขุดคลองเป็นจำนวนมากทางด้านตะวันออก...

...ในขณะเดียวกัน การส่งข้าวออกไปขายยังอาณานิคมของอังกฤษในอินเดียและของฮอลันดาในอินโดนีเซียนั้น ก็เพิ่มจาก ๙๙๐,๐๐๐ หาบในรัชกาลที่ ๔ เป็น ๑๕,๒๒๐,๐๐๐ หาบ ในปลายรัชกาลที่ ๕ คือเพิ่มขึ้นประมาณ ๑๕ เท่า (เมื่อถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ไทยส่งข้าวออกปีละกว่า ๑ ล้านตัน) ในสภาพการณ์เช่นนี้จะมีผู้คนเริ่มอพยพเข้าสู่ภาคกลางของประเทศไทยเพื่อทำการเพาะปลูกเพื่อส่งออก ในขณะที่เดียวกันจากความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก ปัญหาของโลกสมัยใหม่ก็มีตามมานั้นคือที่ดินได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิตที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด เริ่มมีการสะสมที่ดินมีการเก็งกำไรจากการมีที่ดินอย่างไม่เคยมีมาก่อน เจ้าและขุนนางตลอดจนคหบดีจะมีความได้เปรียบในแง่ของการรู้คุณค่าและราคาของที่ดิน บุคคล เหล่านี้จะเริ่มสะสมที่ดินเป็นการใหญ่ และก็เป็นสมัยเริ่มต้นของการมีเจ้าที่ดินขนาดใหญ่ ในขณะเดียวกันก็เริ่มเกิดปัญหาชาวนาไร้ที่ดิน จากการสำรวจของนายคาร์ล ซิมเมอร์แมน นักวิชาการอเมริกัน พบว่าในภาคกลางนั้นประมาณ ๓๖ เปอร์เซ็นต์ของชาวนาชนบทไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ต้องเช่าเขาทำในบางเขตเช่นรังสิตนั้นปัญหาจะรุนแรงมากถึงกับว่าบางตำบลชาวนาชนบทถึง ๗๘ เปอร์เซ็นต์ไม่มีที่ดินทำกิน ปัญหาที่ตามมาพร้อมกันนี้ก็คือการที่ชาวไร่ชาวนา มีหนี้สิน... ความเปลี่ยนแปลงทางชีวิต เศรษฐกิจของประเทศครั้งนี้ทำให้ชนชั้นสูงได้รับผลประโยชน์สามารถสร้างฐานะและความมั่งคั่งขึ้นได้ ในขณะเดียวกันก็เกิดคนชั้นกลางขนาดเล็กขึ้นในเมืองหลวงและเมืองใหญ่บางเมือง ส่วนหนึ่งของคนชั้นกลางเหล่านี้จะสืบเชื้อสายมาจากพ่อค้าคนจีน ซึ่งได้เข้ามามีส่วนในระบบเศรษฐกิจของไทยตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ลูกหลานของคนกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งก็จะเข้าไปเป็น ข้าราชการในระบบที่ได้ขยายตัวขึ้นมาจากการปฏิรูปที่กล่าวข้างต้น

สืบเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจดังกล่าว ได้มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นตามมา กล่าวคือ สังคมไทยในอดีตจะประกอบ ด้วยคนกลุ่มใหญ่สองชนชั้น คือ เจ้า-ขุนนางชนชั้นหนึ่ง และไพร่-ทาสอีก

ชนชั้นหนึ่ง (“ชนชั้นกลาง” ถ้าหากจะมีก็เป็นเพียงกลุ่มเล็กที่มักเป็นคนจีน) ฐานของสังคมอยู่ที่ไพร่เป็นส่วนใหญ่ ที่เป็นทั้งแรงงานเกณฑ์ ผู้เสียภาษีอากร และผู้สร้างผลผลิตส่งให้เจ้าและขุนนางในรูปของส่วย ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ระบบไพร่ก็ได้เสื่อมโทรมลงมากแล้ว และเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก ก็ยิ่งทำให้มีความต้องการแรงงานสูง แรงงานอิสระที่มีใช้ในรูปของไพร่กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตทางการเกษตร เป็นผลให้มีการเลิกทาสอย่างเป็นทางการ (เริ่มเลิก ๒๔๑๑ และเลิกหมดเมื่อ ๒๔๔๘) แต่ที่สำคัญยิ่งกว่าแรงงานทาสก็คือแรงงานไพร่ที่ได้สลายตัวไปโดยปริยาย ยังคงเหลือการเกณฑ์ในรูปของการเกณฑ์ทหารเพื่อสร้างกองทัพประจำในระบบของ “สยามใหม่” (พ.ร.บ.เกณฑ์ทหารครั้งแรก มี ๒๔๔๘) แรงงานอิสระนี้เป็นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญของสังคมใหม่ (ควบคู่ไปกับการประกอบการค้าของคนจีนในไทย) กล่าวโดยย่อสังคมไทยเปลี่ยนจากการมีเจ้าขุนนาง-ไพร่-ทาส กลายเป็น เจ้าข้าราชการ-ราษฎร และมีสิ่งที่เรียกว่า “ชนชั้นกลาง” แทรกอยู่ตรงกลาง และชนชั้นกลางนี้น่าจะเป็นผู้ที่มีจิตสำนึกในแง่สิทธิของตนในความหมายของการเป็น “ราษฎร” ควบคู่และขนานไปกับการกระจุกตัวทางการเมืองในระดับของพระราชวงศ์ดังที่กล่าวข้างต้น

ที่มา : ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (๒๕๔๔). **ประวัติการเมืองไทย : ๒๔๗๕-๒๕๐๐**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. เข้าถึงเมื่อ ๒๙ กันยายน ๒๕๖๔. เข้าถึงได้จาก คลังเอกสารสาธารณะ <http://openbase.in.th/files/tbpj054.pdf>